

TIDINGE VAN DIE GOUDE

Mededelingenblad Oudheidkundige kring "Die Goude"

Redactie:
Jaap Rebel, Henny van Dolder-de Wit,
Paul Abels, Nico Habermehl
Redactieadres: Westhaven 43,
2801 PL Gouda

Secretariaat:
Zoutmanstraat 64,
2806XD Gouda (tel. 01820 - 16943).
penningmeester/ledenadministratie:
R. F. Stijnis, Vlietenburg 32,
2804 WT Gouda (tel. 01820 - 32278).

Jaargang 12, No. 4 - Oktober 1994

Postrekening nr. 39.70.93, t.n.v. "Die Goude", Gouda

'De thuisvaart van de Statendam in de herfst van 1944' is geen fictie (verzonnen verhaal), maar een geschiedenis (petite histoire). De vader van de auteur was vroeger tuinder en voer tijdens de bezetting met een schuit tussen de Voorwillens, waar hij zijn land had, en bestemmingen als Moerkapelle en Zevenhuizen, om daar landbouwproducten te brengen en te halen. Tijdens die reizen had hij ook wel eens een onderduiker aan boord. Op een van zijn thuisreizen gebeurde het in de Kamemelksloot, dat hij werd aangehouden door Duitse soldaten,

maar door tussenkomst (toevallig, opzettelijk?) van twee 'moffenmeiden' kon hij weer doorvaren. Ook de andere essentiële feiten die in deze geschiedenis beschreven staan (kleding en scheepsnaam), zijn authentiek. Van Dam was in het bezit van een Ausweis, waarop stond dat hij, Jan van Dam, 'Schiffer des Schiffes Statendum' was. Omdat deze losse feiten uiteraard niet filmisch zijn overgeleverd, heeft de auteur zich op ondergeschikte punten enige vrijheid veroorloofd om er een lopend verhaal van te kunnen maken.

DE THUISVAART VAN DE STATENDAM IN DE HERFST VAN 1944

Rinus van Dam

Er hangt een dikke mist over water en land. Nevelslierten om bruggen, gebouwen en bomen. Mistflarden ook om het silhouet van het vaartuig dat langzaam zichtbaar wordt in de verte. Nu zwenkt de stalen romp uit naar bakboord, terwijl de boeg het bijna rimpelloze water doet wijken. Hier en daar doet een hongerige meeuw een schijnaanval op de indringer. Het is de Statendum op de thuisreis.

De schipper, half verstijfd door het koude, vochtige weer, plonst zijn vaarboom in het modderige water van de Goudse gracht om zo de vaart er in te houden. Tot dusver is de reis voorspoedig geweest. De overal aanwezige Duitse soldaten hebben de schipper en zijn vaartuig, dat nu vanuit de Blekerassingel de Kamemelksloot indraait, met rust gelaten. Dat is niet zo vanzelfsprekend. De laatste weken hoorde je alsmaar over het in beslag nemen van transportmiddelen, dat wil zeggen, niet alleen

fietsen – in zijn schuit ligt nog een redelijk gaaf exemplaar – maar ook auto's en vaartuigen. Hij heeft ze al op verschillende plaatsen zien staan, vooral bij bruggen en kruisingen van wegen: Duitse militairen met een verbeterd blik in hun ogen. Wat dat laatste betreft, dat kon hij zich wel voorstellen. De oorlog verliep niet zo gunstig meer voor de Duitsers. Op de heenreis heeft hij een onderduiker aan boord gehad. Die bevindt zich nu redelijk veilig in Moerkapelle, vanwaar de Statendam op de thuisreis is. Dat is in ieder geval een zorg minder. Maar je weet nooit wanneer ze je zullen aanhouden en ook niet waarvoor. Het kan zijn dat ze alleen maar je fiets meenemen – dan heb je in zekere zin geluk gehad – maar ook, dat ze de lading of zelfs de hele schuit in beslag nemen. Gevorderd ten behoeve van de Duitse weermacht noemen ze dat. In het ergste geval zouden ze de schipper zelf mee kunnen nemen. Weliswaar hebben ze

hem een stuk papier gegeven met stempels van adelaars en hakenkruizen, waarop staat dat hij van arbeidsdienst in Duitsland is vrijgesteld wegens werkzaamheid in de voedselvoorziening, maar toch . . . ook dat is de laatste tijd geen garantie meer. Dat wil niet zeggen, dat hij er niets aan heeft gedaan om zijn kansen wat te verbeteren. In principe worden alleen mannen tussen 16 en 40 jaar meegenomen voor de Arbeidsdienst. Daar hij niet veel ouder is dan dertig, heeft hij er sinds kort een gewoonte van gemaakt zich op de weg en op het water wat te vermommen: haveloze kleren, die je eerder zou verwachten bij iemand die de nacht doorbrengt onder de bruggen van Parijs, bovengebit uit, pet diep naar voren getrokken, ogen samengeknepen in een door zon en wind reeds verveerd gezicht. Dat alles draagt er in niet geringe mate toe bij, dat hij er veel ouder uitziet dan zijn leeftijd zou doen vermoeden.

De naam *Statendam* in grote letters met krijt aan weerszijden van de boeg neergeschreven, daar hebben hij en andere tuinders uit de omgeving toch nog wel wat lol aan beleefd. Het is er mee begonnen dat de Duitsers met hun kenmerkende gründlichkeit eisten, dat alle vaartuigen, behalve met een nummer, ook door middel van een naam geregistreerd zouden staan. Toen een Duitser met de merkwaardige functie Örtlicher Bureauhalter des Prov. Voedselkommissaris hem vroeg: 'Wie heisst denn wohl der Kahn?' antwoordde hij hem zonder aarzelen: '*Statendam*'. De Duitser, meer georiënteerd op dienstvoorschriften en stempels dan op maritieme traditie, schreef het keurig op zijn *Ausweis*. Vanaf dat moment was hij '*Schiffer des Schiffes Statendam*'. Andere tuinders hebben dit overgenomen, zodat nu - voor zover het de namen betreft - de bloem der vaderlandse koopvaardijvloot in de wateren rond Gouda te bewonderen is. Zo varen daar de *Volendam*, *Nieuw Amsterdam*, *Rotterdam*, *Sibajak*, *Dempok*, *Marnix van St. Aldegonde* en vaartuigen met nog andere welluidende namen als de *spreekwoordelijke vlag op een modderschuit*. Slechts in één enkel geval was het bijna verkeerd afgelopen. Een tuinder had de naam *Oranje* - kort voor de bezetting klaar gekomen als *vlaggeschip* van de Stoomvaart Maatschappij *Nederland* - voor zijn groenteschuit gekozen. De Duitser die hem op de Ortskommandantur te woord had gestaan, was spinnijdig geweest en had hem toegeschreeuwd, dat als hij niet 'sofort' iets anders bedacht, hij hem een enkele reis naar Oranienburg, een concentratiekamp bij Berlijn, zou bezorgen. De bewuste tuinder had er toen maar *De Zeven Provinciën* van gemaakt. Dat klonk ook wel aardig.

• *De Statendam ligt rechts van het woonhuis aan de Voorwillensdus in de 'thuishaven'. Het woonhuis staat er nog. De Statendam is in 1961 bij de ontveining van de tuin (woningbouw Oosterwei) verkocht.*
Luchtopname circa 1950.

De mist wordt er ondertussen niet minder op. De bruggen aan het oostelijk deel van de Karnemelksloot zijn nog niet te zien. Het voordeel van de mist is, dat je wat minder opvalt. Drie bruggen moet hij passeren tijdens de doortocht van de Karnemelksloot. Eerst is er de brug die bekend staat als die van het Schoonhovense spoortje (officieel Jan Verzwollebrug), dan een tijdje niets, en tenslotte twee bruggen kort na elkaar. De *Statendam* is uitgerust met een roer, zijswaarden en een *strijkbare* mast, waaraan zeilen kunnen worden gehesen wanneer het vaarwater en de windrichting het toelaten. Bij nauw vaarwater, zoals hier, wordt de mast gestreken en beweegt de schipper zijn schuit voort met een vaarboom. Onder normale omstandigheden zou hij hier vanaf de wal de vaarboom bedienen en zo de schuit voortduwen, een voor een onervaren iemand onmogelijke behendigheid, die door tuinders 'wegen' wordt genoemd. In de huidige situatie lijkt het hem beter aan boord te blijven en de vaarboom vanuit de schuit te bedienen. Dat maakt de kans wat minder groot dat Duitse soldaten - door hem zonder onderscheid aangeduid met 'Gestapo' - hem zullen aanhouden. Het maakt de afstand in ieder geval iets groter. Of het werkelijk zal helpen...?

Ter hoogte van de *Ijssellaan* loopt een jonge vrouw over de Karnemelksloot in de zelfde richting als de *Statendam*. Ze is opvallend goed gekleed, houdt haar neus parmantig in de hoogte en doet of ze de schipper niet kent. Hij kent haar in ieder geval wel. Ze is een van die meisjes die

relaties onderhouden met Duitse soldaten. Zij draait haar hoofd voor hem weg en even later gaat zij een huis binnen, waar een vriendin van haar woont. Die vriendin kent hij ook; ze is geen haar beter. Ondertussen vaart de *Statendam* langzaam voort in deze nauwe gracht, die de polder Willens en de Breevaart verbindt met de stad en de Gouwe.

Na een poosje doemen de twee bruggen aan het eind van de Karnemelksloot op. Ze gaan een voor een open . . . nog even en het gevaar is geweken. Terwijl het risico van een confrontatie hier in de bebouwde kom vrij groot is, worden tot dusver de tuinders met hun schuiten en schouwen in hun natuurlijke omgeving, de polder, met rust gelaten.

Aan het eind van de Karnemelksloot, net voorbij de laatste ophaalbrug, hebben twee Duitse soldaten post gevat. De oogst was die middag gering: een paar fietsen, of wat daarvoor door moest gaan. Met interesse zien zij de *Statendam* naderbij komen. Met een schok voelt de schipper dat hun belangstelling niet van voorbijgaande aard zal zijn. Wat nu . . .? Doorvaren! Met een akelig gevoel in zijn maagstreek duwt hij de *Statendam* stevig voorbij de betonnen wanden van de brug. Misschien zullen ze begrijpen dat je een schuit van deze grootte niet zo maar tot stoppen kan brengen en . . . hem laten gaan.

Dan steekt een van beide soldaten zijn hand op en roept: 'Halt, festmachen!' De schipper – hoewel hij eigenlijk geen Duits wil verstaan – kan moeilijk zeggen dat hij dit niet begrepen heeft. Hij weerstaat een opwelling de modderige vaarboom in die kerel zijn gezicht te slingeren.

Een vaarboom weegt niet op tegen twee geweren. Hij zal eraan moeten geloven. De fiets in het ruim kan hij zo al afschrijven, maar zou het daar bij blijven? Onder het oog van de beide soldaten probeert de schipper de *Statendam* tot stilstand te brengen. Dat valt niet mee. Hij doet het dan ook een beetje omslachtig, met veel gespetter en zwarte wolken van modder, die vanuit de bodem opstijgen naar de oppervlakte van het water.

Terwijl de *Statendam* zich ongemakkelijk tegen de walkant schuurt, komen vanuit de mist twee jonge vrouwen op de soldaten toelopen. Een van hen is het meisje van zoëven; de andere haar vriendin. 'Wie geht's Hanns?', vraagt zij aan degene die de schipper tot stoppen heeft gedwongen. Gretig keren de beide soldaten zich om, Er ontwikkelt zich een gesprek dat gaat in de richting van een gezamenlijk uitstapje die avond.

Nu ziet de schipper zijn kans. 'Ik ga weer arbeiden hoor!' roept hij naar het viertal. 'In Ordnung, weiter fahren', antwoordt Hanns, terwijl hij zich half omdraait. Nu is het zaak zo snel mogelijk weg te komen. Als die vier aan de wal het niet met elkaar eens konden worden, zou de 'Gestapo' zich met dubbele ijver tegen hem keren. De *Statendam* steekt weer van wal, hervat zijn koers en draait weg naar stuurboord, omgeven door de mist en de geleidelijk invalende duisternis. Spoedig een nauwelijks waarneembare schim, glijdt het vaartuig onder een andere brug door de Voorwillens in om te schutten in het sluisje van *Marrigje*.

'Der Hanns' en zijn collega zouden later nog goede herinneringen hebben aan deze dag – evenals de schipper.

• Jan van Dam, schipper van de *Statendam*, varende in een zeilboot circa 1955.

Foto: Rinus van Dam.